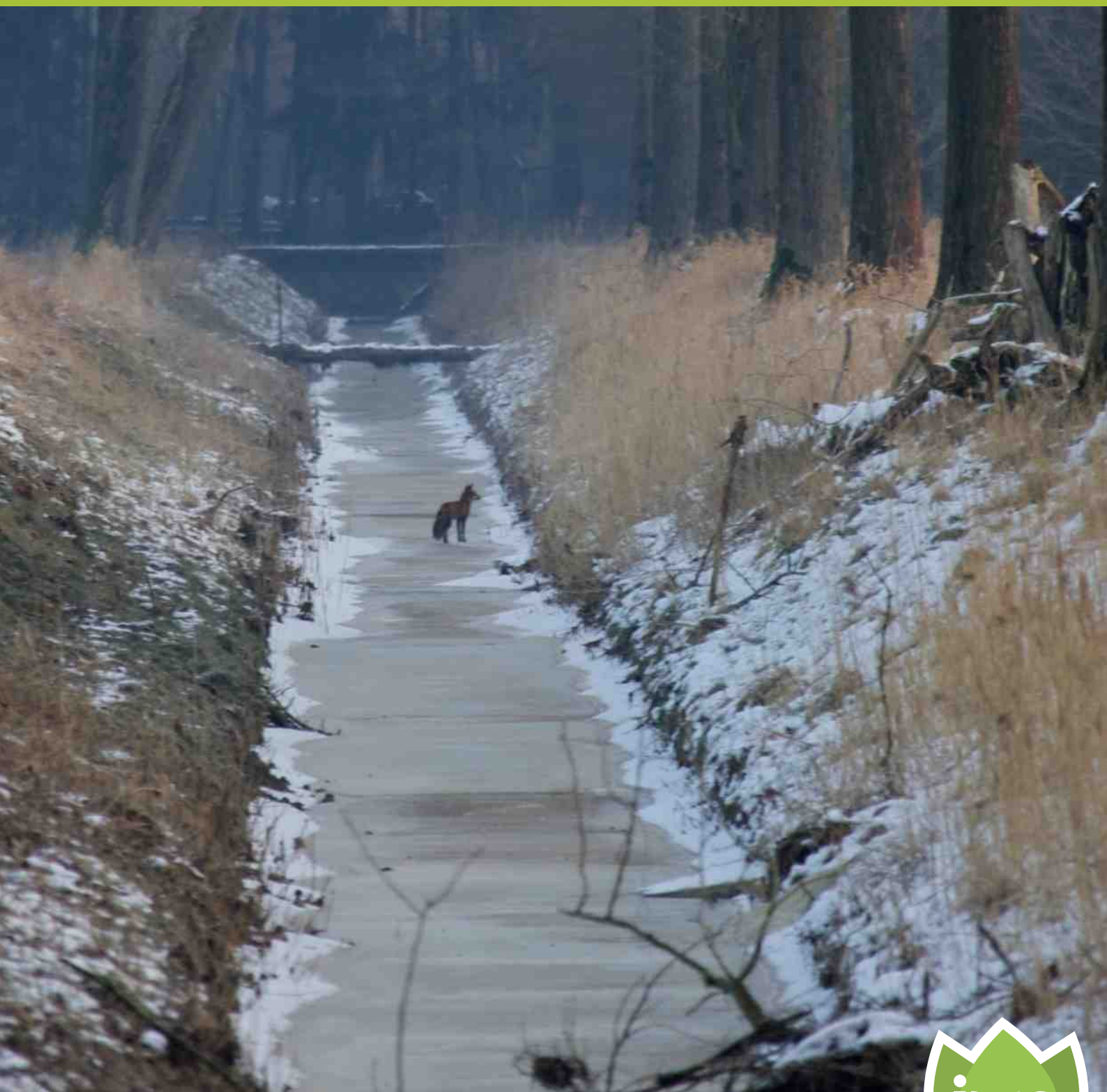

Het Schrijvertje

IVN Roermond e.o.

Winter 2014

Jaargang 25, nummer 1

BELEEF DE NATUUR!

Van de redactie

Door Frans Hendrixx

Beste lezer, voor u ligt het vijfde exemplaar van het vernieuwde Schrijvertje. We zijn vorige jaar met de uitgave van het kerstnummer gestart. Er volgden enthousiaste reacties. En nog altijd krijgen we veel positiefs te horen. Toch is er na een jaar ook zicht op verbeteringen die we door kritische reacties kunnen aanbrengen. Het betreft vooral de inhoud. Het blijkt dat er vooral behoefte is aan artikelen en informatie met betrekking tot zaken en activiteiten die onze leden en afdeling betreffen. Wij stellen het dan ook erg op prijs dat als leden en werkgroepen iets te melden hebben, zij Het Schrijvertje als podium zullen gebruiken. Voor de werkgroepen geldt dit als een vanzelfsprekendheid. Voor individuele leden ligt dit minder voor de hand. Maar, als u bijvoorbeeld bijzonder geraakt bent door het gedrag van een egel in uw tuin of andere natuurwaarnemingen, of u hebt een symposium met interessante informatie bezocht, kan Het Schrijvertje uw bevindingen hierover voor de andere leden zichtbaar maken. We willen ook graag berichten

over (plannen voor) natuurherstel, over nieuw aangelegde wandelpaden, over zaken zoals de dit jaar nieuw aangelegde reptielentunnel op de Meinweg enz. U begrijpt het; laat het ons weten (bij voorkeur in maximaal één à anderhalve pagina en aangevuld met foto's van minstens 2100 pixels breed. Kortere berichten zijn ook van harte welkom!).

Het vormgeven van ons blad is jarenlang in handen geweest van Léon Goossens. Hij heeft er vanaf 2006 voor gezorgd dat uit de veelheid van mededelingen en artikelen een leesbaar en prettig in de hand liggend afdelingsblad gemaakt werd. Léon heeft onlangs besloten dat negen jaar lang genoeg is geweest. Hij geeft het stokje over aan anderen. Vanaf deze plaats Léon: bedankt voor het vele werk dat je hebt verzet waardoor Het Schrijvertje steeds weer op tijd bij de leden was.

Rest mij om u, namens de redactie, fijne feestdagen en een gezond nieuw jaar met mooie natuurbelevissen toe te wensen.

Uiterste inleverdatum lente editie: 25 februari 2015.

De reptielen-, ook wel addertunnel bij Vlodrop-Station, foto Joost Geraets

Inhoudsopgave

- 2 - Van de redactie
- 3 - Woordje van de voorzitter
 - Jaarprogramma 2015
- 4 - Kerst 1944
- 5 - Voor de voorpagina, foto's
- 6 - Stress bij ransuilen, oorzaken en gevolgen
- 9 - Wat zie en hoor ik nu weer? (column)
- 10 - Activiteitenkalenders januari - april 2015
- 11 - Natuurgidsencursus Midden-Limburg...
- 13 - Baardman
- 14 - Hoezo, klein geluk?
- 16 - Machtige beesten
- 18 - Tuinbespiegelingen
- 19 - Ruïne Sint Elisabethmolen wordt...
 - Op zoek naar (bever)sporen...
- 20 - Kerstwandeling
 - Werkgroepen

Nummer 98, december 2014,
foto voorpagina: Meinse van der Velde

Redactie: Freek Kohl, Frans Hendrixx, Laur Lennards, Frank Heinen. **Vormgeving:** Joost Geraets & Frans Hendrixx. **Print:** Editoo B.V. - www.editoo.nl

Kopij sturen naar hetschrijvertje@ivnroermond.nl

Colofon

IVN afdeling Roermond e.o.

Secretariaat: p/a Beatrixlaan 18
6051 NA Maasbracht

Website: www.ivnroermond.nl

Webmaster: webmaster@ivnroermond.nl

Ledenadministratie: ledenadministratie@ivnroermond.nl

Bankrekening: NL18 RABO 0135 8373 67

Contributie IVN Roermond e.o. 2015: €16,00 per jaar

Huisgenootlidmaatschap: € 5,00

Abonnement op de Natuurgids: €15,50 per jaar

Bestuur

Voorzitter:	Mevr. M.J.H. Straver marjan.straver@ivnroermond.nl 0475 318181
Secretaris:	Mevr. H. Verhagen riki.verhagen@ivnroermond.nl 0475 464767
Penningmeester:	Mevr. L. Welters lily.welters@ivnroermond.nl 0475 464504
Bestuurslid:	Dhr. R. Snijders ruud.snijders@ivnroermond.nl 0475 476909

De oneindigheid van de natuur: Vaak grillig, soms kaarsrecht; een door de mens geschapen landschapselement. De natuur koestert de inbreng van de mens. De natuur zet ons aan tot denken. Tekst en foto Theo Paulissen

Woordje van de voorzitter

Door Marjan Straver

Bij dit Schrijvertje ontvangt u niet alleen de uitnodiging voor de Algemene Ledenvergadering (ALV), maar ook is het Jaarprogramma 2015 los ingevoegd. Ben er zuinig op.

Naast de activiteiten die worden aangeboden, wordt in 2015 de regionale Landschapsgidsencursus afgesloten en is er een regionale Natuurgidsencursus in ontwikkeling. Deze Natuurgidsencursus zal in het najaar van 2015 starten. Ongetwijfeld zult u hier meer van horen.

Al schrijvende sta ik werkelijk versteld van onze afdeling; altijd leven in de brouwerij. En zo, kan ik op het eind van dit

jaar niets anders concluderen dan dat we een bruisende vereniging zijn met gigantisch veel activiteiten. Laten we het zo houden!

Verder kan ik u nog mededelen dat onze Jeugdcommissie weer is opgestaan uit haar winterslaap. Ik wens hen een succesvolle doorstart.

De Natuurwerkgroep Driestruik is driftig op zoek naar aanvulling vanuit IVN Roermond e.o. De gang van zaken binnen deze werkgroep is vergelijkbaar met die van de Heidewerkgroep Leudal. Mocht u interesse hebben om mee te doen voor en in de Driestruik, dan kunt u u aanmelden en/of voor meer informatie terecht bij Anja van Halbeek.

Rest mij u, namens ons bestuur, een fijne jaarwisseling en een groen begin van 2015 toe te wensen. Wij hopen velen van u te ontmoeten bij de ALV op 26 januari 2015.

Jaarprogramma 2015

Door René Horsten, namens de programmacommissie

Het is weer een gevarieerd programma met een groot aantal activiteiten voor eenieder die de natuur van dichtbij wil beleven. Er zijn twee jeugdtochten in opgenomen.

Daarnaast hebben we natuurlijk ook nog de mooie programma's van de planten-, vogel-, vlinderwerkgroep, werkgroep Driestruik en Natuurclub De Speurdeuzen die ieder kwartaal in dit blad staan.

Ons jaarprogramma en de programma's van de werkgroepen vind je ook op onze website: www.ivnroermond.nl

Alles bijeen genomen gaan we een zeer actief 2015 tegemoet. Alvast een geweldig woord van dank aan al die gidsen die betrokken zijn bij de uitvoering van de activiteiten.

De volgende activiteiten wil ik gaarne speciaal onder de aandacht brengen:

- Een mooie lezing over 'Kalkgraslanden' op 20 januari. We zijn dan te gast bij 'Pepijnsland'.
- 22 maart, een wandeling, verzorgd door de kring Roermond van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg.
- Een schoonmaakactie op zaterdag 4 april; in het kader van het project 'Schone Maas' wil IVN Roermond e.o. met deze actie ook een 'steentje' bijdragen.
- Een themamiddag 'Waterleven en levend water' op zondag 14 juni.
- Een NatuurDoeDag op zondag 20 september.
- Een Workshop 'Diersporen' op 3 oktober; voor deelname hieraan wordt van de leden een eigen bijdrage gevraagd van € 10,-. Er kunnen 25 personen deelnemen.
- Een 'Ommetje' door landschapsgidsen op 15 november. Momenteel loopt de cursus Landschapsgidsen Midden-Limburg. Als onderdeel van de cursus dienen de cursisten o.a. een 'ommetje' te maken. In het voorjaar zal het ommetje worden gekozen worden voor 15 november.

We wensen eenieder een 'natuurrijk' 2015 toe!

Kerstmis 1944

Door Thijs Abbenhuis

Kerstmis 1944 is dit jaar precies 70 jaar geleden. Ondanks dat ik toen een jongetje van pas 8 jaar oud was, herinner ik mij deze Kerstmis nog als de dag van gisteren. Ik woonde toen op de Molenberg 2, een buitenwijk van Heerlen. Op 18 september werden we bevrijd door de Amerikanen. Enkele weken daarna werd in onze wijk een tankafdeling van de tweede divisie gelegerd, de roemruchte Hell on Wheels. Die divisie had gevochten in het Hurtgenwald, bij de slag om Aken. Ze hadden zware verliezen geleden en moesten bij ons weer op krachten komen. Bovendien dienden de gelederen weer aangevuld te worden met nieuwe mensen om weer op volledige oorlogssterkte te komen. De tanks werden rondom de wijk opgesteld, terwijl de bemanningsleden werden ondergebracht in scholen. De commandant, een kolonel met zijn staf, vestigde zich, waarschijnlijk uit veiligheidsoverwegingen, in het hart van de wijk in het huis van een gevluchte SS'er. Dit huis lag drie huizen verderop in het huizenblok. Het materieel, bestaande uit een gedeeltelijk met rupsbanden uitgeruste gevechtswagen, een 'weapons carrier' (deze voertuigen waren beide uitgerust met een zware mitrailleur), een Willy's-radiojeep en een Nortonmotor, stond onder camouflagenetten op het pleintje voor ons huis opgesteld. De staf bestond, naast de kolonel, nog uit 6 mannen. Dit waren drie chauffeurs voor respectievelijk de radiojeep, halftrups en weapons carrier, twee schutters voor de mitrailleurs en een motorordonnans.

De kolonel, die via het verzet contact had gehad met mijn oudste broer, kwam al snel bij ons over de vloer, evenals de andere leden van zijn staf. Hij kwam met mijn broer schaken en de rest kwam graag op bezoek daar ik zussen had van hun eigen leeftijd. De kolonel kon zelfs haken en breien, vaardigheden die bij het vrouwelijk geslacht natuurlijk in de smaak vielen. Mijn moeder deed de was voor hen en kreeg daarvoor zoveel zeep dat ook onze eigen was ermee gedaan kon worden. Mijn zus Diny, die zich in de tienerleeftijd bevond, hield in die tijd een poëziealbum bij waarin alle militairen die bij ons thuis kwamen wat moesten schrijven. Het bijzondere eraan was dat ze van elke soldaat een lok haar afknipte en die bij het geschrevene plakte. Ze heeft het album nog steeds en koestert het object als een waardevol kleinood. De hele staf zou bij ons Kerstmis komen vieren. De gasten zouden de ingrediënten meebrengen voor het kerstmaal, een dis die mijn moeder met hulp van mijn zussen zou klaarmaken. De Amerikanen verheugden zich op het vieren van Kerstmis in een huiselijke sfeer.

De kerstboom en kribbe waren al opgezet toen de Amerikanen plotseling het onheilsbericht kregen meteen te moeten vertrekken om het Ardennenoffensief van de Duitsers tot staan te brengen. Ze waren tot tranen toe geroerd. Weg feestelijke Kerstmis. Mijn moeder liet nog gauw voor ieder een grote ijzeren Mariamedaille halen. Toen ze weg waren, bad mijn moeder met ons iedere avond voor hun behouden terugkeer. Echter voor twee jongens mocht dit alles niet baten, zij sneuvelden in de Ardense hel. Earl reed met zijn jeep op een landmijn en Clovis, de ordonnans,

reed met zijn motor tegen een over de weg gespannen versperringsdraad aan. De rest van de staf overleefde, al had Fred geweldig veel geluk. Een kogel op zijn borst, die hem zeker zou hebben gedood, ketste af op de Mariamedaille die mijn moeder hem had gegeven. Hij raakte weliswaar gewond, doch niet levensgevaarlijk. Mijn familie heeft de begraafplaats van de gesneuvelden nog proberen te achterhalen, doch dit is helaas niet gelukt. Op 'ons Margraten' lagen ze in elk geval niet.

Mijn zussen correspondeerden nog lang met de nabestaanden in Amerika. In plaats van de graven van "onze" gesneuvelden te kunnen adopteren, deden mijn ouders dit van enkele andere soldaten in Margraten. De bezoeken aan deze graven met mijn familie in Margraten zijn mij altijd bijgebleven. We gingen met de trein van Heerlen naar Valkenburg en liepen via Sibbe binnendoor naar Margraten. Een hele tippel voor onze kleine beentjes. Het kerkhof was in het begin een grote modderpoel. Bij de ingang stonden vrachtwagens in colonne, volgestapeld met lijken in papieren zakken. Het stonk ontzettend. Op de graven bevond zich alleen een paaltje met het identificatieplaatje (in het Engels een 'dog tag') van de soldaat erop gespijkerd. Op Memorial Day, eind mei, waren we steevast aanwezig bij de herdenkingsplechtigheid. De adopties heb ik van mijn ouders overgenomen en ik bezoek de graven nu nog steeds. Als ik er sta met mijn vrouw moet ik nog altijd terugdenken aan die Kerstmis van 1944. Jaren na de oorlog stonden er plotseling een heer en dame bij ons voor de deur. Het bleek de kolonel met zijn vrouw te zijn. Hij wilde laten zien waar hij toentertijd overal was geweest. De kolonel vertelde een aangrijpend verhaal van toen. Zijn ordonnans Clovis had bij zijn sterven de Mariamedaille die hij van mijn moeder kreeg vast omklemd gehouden, waarbij hij de haast onverstaanbare woordjes prevelde; mamma Dien, mamma Dien... de naam van mijn moeder. Erg emotioneel!!! Soldaat Fred was teruggekeerd naar Amerika en daar getrouwd. Zijn eerste kind, een meisje, had hij vernoemd naar mijn moeder. Later kwam hij terug naar Europa bij de bezettingsmacht van Duitsland. Vaak kwam hij nog bij ons op bezoek, altijd met een grote bos bloemen. *Noot:* deze tekst berust grotendeels op waargebeurde feiten!!

Amerikaans oorlogskerkhof Margraten, foto Thijs Abbenhuis

Voor de voorpagina...

Meinse, Theo en Laur, dank jullie hartelijk voor jullie inzendingen voor de voorpagina ! Onze beeldredactie heeft gekozen voor een foto van Meinse. Het winterse lijnenspel onderbroken door een vos en een halve boom sprak ons

het meeste aan. Op pagina 3 vind je de inzending van Theo. Hieronder de andere inzendingen.

Uw foto op de voorpagina van ons lentenummer ?

Stuur uw foto naar hetschrijvertje@ivnroermond.nl

Foto Meinse van der Velde

Foto Laur Lennards

Foto Meinse van der Velde

Foto Meinse van der Velde

Foto Laur Lennards

Foto Laur Lennards

Stress bij ransuilen, oorzaken en gevolgen

Door Laur Lennards

Algemeen

Stress betekent dat we het hebben over de lichamelijke en/of geestelijke gevolgen bij verstoringen en invloeden op de leefwereld van dieren en andere levende wezens.

Verstoring is in dit geval een vrij algemeen begrip en dient nader te worden onderzocht. In de literatuur spreekt men van drie soorten verstoringen.

In het eerste geval spreekt men in de literatuur van een "Störungsreiz". Dit zou je kunnen vertalen als storingsprikkel, in het tweede geval spreekt men van verstoring en in het derde geval van verstoringconsequenties.

Een storingsprikkel is het gevolg van de confrontatie met een natuurlijke situatie of vijand waaraan het dier gewend is en die geen grote gedragsverandering veroorzaakt.

Men spreekt van een verstoring, wanneer uitzonderlijk menselijk gedrag de oorzaak is en een populatie ernstig beschadigd kan worden. Dit laatste heeft vaak een extreem hoge hartfrequentie tot gevolg. De situatie wordt dan door het dier als uiterst gevaarlijk ervaren. Het dier probeert door bepaalde dreighoudingen de situatie te neutraliseren en als dit niet lukt is de uiterste consequentie de vlucht.

Directe beschermingsmaatregelen zijn dan noodzakelijk!

Een Duits onderzoek uit 1994 en een Engelse publicatie in 'the Journal of Avian Biology' gaat over het gedrag van broedende ransuilen als gevolg van een ernstige verstoring. Allereerst moest worden vastgesteld of er überhaupt sprake was van een ernstige verstoring. In het geval van de ransuil werd het hartritme gemeten van in het open veld broedende ransuilen. Hiervoor werden in kunstmatig aangelegde nesten geluidsmicrofoons aangebracht.

Met een stethoscoop werd de hartslag door middel van een kleine microfoon omgezet in een geluidsimpuls die dan weer versterkt werd. De uil zat met zijn broedplek direct op de stethoscoop, zodat de hartslag duidelijk hoorbaar was. Het bleek dat het hartritme bij normaal broedgedrag en geen verstoring door menselijk handelen varieerde tussen de 120 en 320 slagen per minuut.

Bij nadering van een mens uit een voor de uilen ongewone richting liep de hartslag op tot wel 510 slagen per minuut. De broedende uilen vertoonden echter geen vluchtgedrag, ondanks dat de betreffende persoon zich binnen de vluchtcircel van de uilen bevond (circa 31 meter).

Het naderen van een broedende uil vanuit een abnormale richting betekent voor het dier een ongewone en in dit geval zeer hoge stressbelasting.

De vogel komt in een conflictsituatie; zijn broed en/of jongen verdedigen of vluchten. Hij/zij kiest voor het eerste en is gestresst.

Men kan zich in dit geval afvragen of dit ook niet geldt voor de kleinere zangvogels die in de diverse nestkasten wekelijks of tweewekelijks worden gecontroleerd. Hierover bestaan geen gegevens.

Wat gebeurt er tijdens het uitbroeden van de eieren?

Om een verhoging van het hartritme te herkennen moet eerst vastgesteld worden welke frequentie wordt bereikt

wanneer het dier in rust is en niet wordt gestoord. Het blijkt dan dat er een behoorlijke variatie in hartritme bestaat met schommelingen tussen de 120 en 300 slagen per minuut. De oorzaak is niet bekend. Men kon niet vaststellen of de uil bij lang stilzitten tijdens het broeden zijn hartslag kan verlagen. Of deze uilen tijdens het 'slapen' een verlaagde hartfrequentie hebben is ook niet vastgesteld. Het is bekend dat ransuilen vaak met tien of twintig dieren in een en dezelfde boom roesten. Ze blijven zitten, ook wanneer er vlak in de buurt een wandel- of fietspad ligt. De dieren zijn er kennelijk aan gewend en de ervaring heeft ze geleerd dat het een normale zaak is dat wandelaars en fietsers in de buurt zijn. Hetzelfde hebben we kunnen vaststellen bij een populatie in het Leudal. Zolang de dieren niet werden gestoord was er niets aan de hand en kon men met de verrekijker de uilen in alle rust observeren.

De belasting van hun hart tijdens het broeden.

Kritieke afstand.

De kritieke afstand waarbij de hartslag sprongachtig omhoog gaat is sterk afhankelijk van de afstand waarop het dier wordt benaderd. Bij radiale benadering tussen de 15 en 31 meter stijgt de hartslag en die loopt op tot maximaal 510 slagen per minuut. De afstand is echter bij iedere uil verschillend en ook afhankelijk van de situatie en de ervaringen die de uil in eerdere situaties heeft opgedaan.

Natuurlijke storingsprikkel

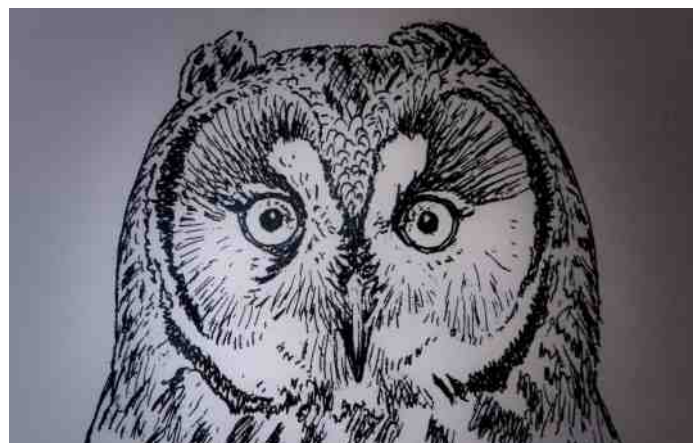
De vraag is nu of de bovengenoemde belasting groter is dan de belasting die optreedt bij 'natuurlijke vijanden'.

Bij het naderen van een predator (roofvogels, vos of andere natuurlijke belagers) gaat de hartfrequentie niet abnormaal de hoogte in tot rond de 310 slagen per minuut. Nadert echter een mens direct het nest of de roestplaats dan gaat de hartslag sprongsgewijs omhoog tot 510 slagen per minuut. Het dier is duidelijk in een toestand van zware stress. Het is waarschijnlijk dat de uil in dit geval in een ervarings-situatie terecht komt en een duidelijk beeld heeft van het gevaar dat op hem afkomt.

Gedragsaanpassing.

a. Algemene rusttoestand:

Het dier is volkomen relaxt en observeert zijn omgeving.

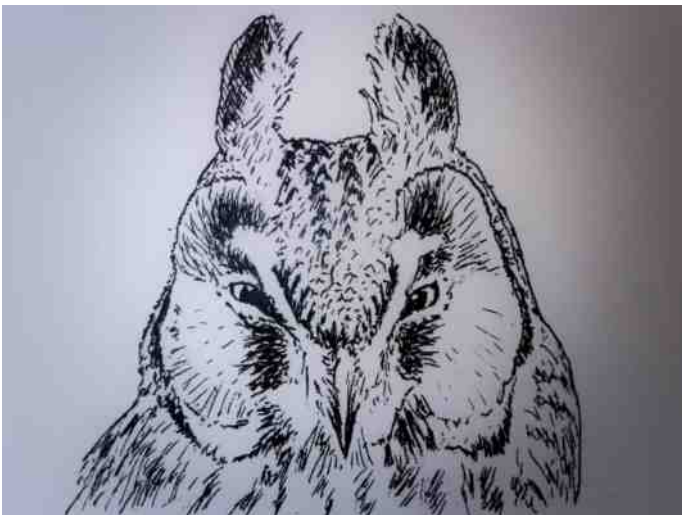
b. Storingsprikkel:

De uil is alert, fixeert de vermeende vijand met ver open gesperde ogen, maar toont geen specifiek vijandelijk gedrag t.a.v. natuurlijke aanvallers. De hartfrequentie ligt aanmerkelijk lager in vergelijking tot zijn vluchtgedrag.

c. Bij ernstige verstoring:

Schuilen (camoufleren). Het lichaam wordt hoog uitgerekt, de ogen worden gedeeltelijk bedekt door de neuswortelveren, poten worden gestrekt en de naar de "vijand" gekeerde schouder wordt naar voren getoond. De veren worden plat tegen het lichaam gedrukt.

d. Menselijke nadering:

Het dier gaat in de starthouding en is gereed om te vluchten. De pluimen liggen plat op de kop en de ogen zijn gefixeerd op de 'verstoorde'. De lichaamsas ligt bijna horizontaal. De hartslag is in dit geval circa 500 tot 510 slagen per minuut.

Conclusie

Bij proeven in het vrije veld en in gevangenschap ligt de hartfrequentie van uilen bij het naderen van mensen duidelijk hoger (415 tot wel 510 slagen per minuut) in vergelijking met de nadering van een natuurlijke vijand, waarbij de hartslag minimaal of helemaal niet hoger wordt en dan rond de 310 slagen ligt. Zelfs bij het zien van een vos bleef het hartritme in de normale rustfrequentie. Men kan concluderen dat de mens eigenlijk de enige "Störungsfried" in deze is.

Consequenties voor de uilen

Het is interessant dat de uilen geen verhoogde stress toonden bij het afzetten van de eieren. Dat betekent: dat de uilen reeds vóór de nestkeuze bekend waren met bepaalde wegen en bepaalde menselijke activiteiten. Dit kan alleen verklaard worden uit een zekere ervaring met menselijk gedrag ter plekke en een langere overwintering in het zelfde bos waar het nest zich bevindt. Bij het Duitse onderzoek is gebleken dat ook niet-broedende ransuilen bij de nadering van mensen sterk verhoogde hartritmten vertoonden.

Maatregelen ter bescherming

Men heeft vastgesteld dat uilen door een zekere gewenning aan verstoringen in staat zijn de stoorsprikkel psychologisch op te vangen en daardoor korte stressbelastingen vermijden. Dat wil niet zeggen dat er geen maatregelen genomen kunnen worden ter algehele bescherming van uilen en ransuilen in het bijzonder. Op dit ogenblik is uit de huidige onderzoeken niet af te leiden in welke mate de dieren onder zware of minder zware verstoringen te lijden hebben en wanneer populaties daardoor in gevaar komen. Daarom is het beter altijd van ernstige verstoring uit te gaan en de juiste maatregelen te treffen in plaats van aan te nemen: "Och, de ransuil is een mensvriendelijke vogel, hij blijft wel zitten". Men zou bijvoorbeeld in bepaalde delen van natuurgebieden het verstoren door mountainbikes, veldrijders en andere massasporten kunnen voorkomen door de toegang te verbieden of hen alleen bij hoge uitzondering toe te laten. Het aanbrengen van kunstnesten is ook een optie. Men moet het publiek dwingen op de paden te blijven en een duidelijke uitleg geven waarom. En behoorlijke boetes uitdelen aan wandelaars die hun honden in die gebieden niet aan de lijn houden.

Zie voor de literatuurlijst van dit artikel pagina 9.

Foto Rooijmans in Budel Ook jouw Swarovski dealer...

www.fotorooijmans.nl

SWAROVSKI OPTIK

Foto Rooijmans - Markt 10 - 6021 CD - Budel

VanHoutum

Satino Black

Sinds 1935 produceert Van Houtum hygiënapapier in Swalmen. Mens- en milieuvriendelijk werken en produceren zijn centrale waarden binnen het bedrijf. Deze zijn vertaald naar 'People, Planet en Profit'. Het is de ambitie van Van Houtum om de bedrijfsvoering volledig 'Cradle to Cradle' in te richten.

Enkele erkenningen:

www.vanHoutum.nl

WACHTEN WORDT BELOOND

Vol trots presenteren wij u de compleet nieuwe Volvo XC90! Hij straalt op subtiele wijze kracht en zelfvertrouwen uit en het is een imponerende, maar elegante verschijning. Een waar symbool van het echte Zweden die u de grootste luxe biedt die u zich kunt wensen: rust en eenvoud. De topversie van de Volvo XC90 is de 'T8 Twin Engine'. Deze benzine plug-in hybride biedt een ongekennde combinatie van krachtige prestaties en laag verbruik: maximaal 295 kW (400 pk) vermogen bij een CO₂-uitstoot van gemiddeld 64 g/km (NEDC-cyclus). Zuinig genoeg dus voor 14% bijtelling. De nieuwe XC90 staat in het voorjaar van 2015 in de showroom, maar is nu al te bewonderen op volvocars.nl

VANAF € 67.995 | LEASE VANAF € 1.175 P/M

V.A. 14%

ONTDEK DE COMPLEET NIEUWE VOLVO XC90

Volvo XC90 v.a. € 67.995 incl. 21% btw en bph. Raadpleeg voor aanvullende kosten de verkoopvoorwaarden op www.volvocars.nl. Leasen v.a. € 1.175 p.m., excl. btw en brandstof, o.b.v. Full Operational Lease, 80 mnd, 20.000 km p.j., Volvo Car Lease: 020-65 873 10 (kantooruren). Wijzigingen voorbehouden. Gem. verbruik: 2,7 - 7,5 l/100 km (37,0 - 13,3 km/l gem. CO₂-uitstoot resp. 64 - 174 g/km).

VOLVO Ruten | Jacob Romerweg 5 | 0475 340785
Roermond | www.autobedrijf-ruten.nl

Wat zie en hoor ik nu weer?

Door Huug Stam

Als lid van het IVN ontvang je gevraagd, ongevraagd, gewenst of ongewenst veel informatie.

Deze kan bestaan uit geuren, geluiden en beelden uit de natuur. Nagenoeg altijd zijn deze aanwezig maar je kunt je daar meer of minder bewust van zijn. De eerste bloeiende planten, de eerste zingende of teruggekeerde vogels of de paddenstoelen in de herfst zullen velen van ons niet ontgaan.

Daarnaast is er, en daar gaat dit artikel verder over, allerlei schriftelijke informatie over natuur en milieu. Allereerst natuurlijk in ons eigen blad 't Schrijvertje maar er zijn uiteraard veel meer tijdschriften en boeken met natuur en/of milieu als onderwerp.

Onlangs kreeg ik het landelijk blad van het IVN "Mens en Natuur" in de bus. "Beleef de natuur!" is het motto van het IVN.

Logo's en motto's van de diverse organisaties veranderen met de tijd. "Anders kijken, anders kiezen" is bijvoorbeeld sinds kort het motto van Milieudefensie. De provinciale milieufederaties veranderen dit jaar niet alleen het logo, maar zelfs de naam. Het is, c.q. wordt, de 'Limburgse natuur- en milieufederatie (LNMf)'. In Limburg kennen we het Natuurhistorisch Genootschap maar in de rest van Nederland is dit de KNNV, de Koninklijke Natuurhistorische Natuurvereniging. Zij profileert zich als "vereniging voor veldbiologie" met als motto natuurstudie, natuurbeleving, natuurbescherming. Als je dit vergelijkt met het "beleef de natuur" van het IVN vindt men het bij de KNNV belangrijk genoeg twee aspecten toe te voegen.

Naam en motto van een organisatie geven een beeld maar zijn niet alleszeggend. Natuurbeleving bij het IVN wordt bijvoorbeeld vaak in één adem genoemd met natuur- en milieueducatie en dat houdt weer verband met natuurstudie.

Naast tijdschriften is er een breed scala aan boeken. Allereerst de werken die als belangrijkste doel hebben een soort op naam te brengen bijvoorbeeld die over de vogels en over de Nederlandse flora. Daarnaast zijn er uitgaven die verschillende soorten in onderlinge samenhang beschrijven. In een ecologische flora kun je vinden wat een soort nodig heeft aan water, zon, mineralen maar met name ook de relaties met andere soorten. Een voorbeeld is de klokjesgentiaan die je niet op droge grond vindt en waar soms het gentiaanblauwtje, dat in symbiose met steekmieren leeft,

bij voorkomt. De rupsen leven eerst van de gentiaan.

Het onderwerp van uitgaven kan in plaats van bepaalde soorten ook een gebied zijn zoals het Leudal of bestaan uit thema's zoals de vogeltrek of het oprukken van exoten en de gevaren die dit met zich meebrengt.

Behalve publicaties voor specifiek natuurgeïnteresseerden zijn er stukken die bestemd zijn voor andere doelgroepen. In De Volkskrant verschijnt bijvoorbeeld elke week een artikel over een bepaalde soort. Deze serie artikelen wordt in toegankelijk jargon geschreven door journalist Caspar Janssen waarmee een groot aantal mensen bereikt kan worden die geen natuurboeken lezen en ook niet deelnemen aan IVN-excursies. Hij interviewt voor elk artikel een wetenschapper of een deskundige uit het veld. Caspar heeft ook een boek geschreven met de titel 'Ontpopt, stedeling ontdekt natuur'. Dit bestaat uit hoofdstukken van meestal drie pagina's waarin hij natuurimpressies geeft en natuur-excursies beschrijft. Maar ook de inspanningen van natuurbeschermers en de gevolgen van een voormalige staatssecretaris met natuur in zijn portefeuille. Deze had een zeer specifieke opvatting over het begrip natuur, dat heeft nog steeds gevolgen.

Behalve het geschreven woord, ik denk ook aan de informatie op internet, is er zeer waardevolle informatie die je kunt krijgen tijdens excursies en lezingen. Tijdens een KNNV-excursie vertelde een boscoloog op basis van zijn kennis wat er nog meer was of zou moeten zijn. Op dat moment en op die plaats was daar echter niets van te zien. Lezingen of inleidingen zijn er bijvoorbeeld tijdens bijeenkomsten van het IVN, het Natuurhistorisch Genootschap of de jaarlijkse bijeenkomst van de bij de LNMf aangesloten groepen.

Belangrijk is het kunnen vinden van de informatie die je zoekt en het selecteren uit het grote en zeer sterk uiteenlopende aanbod. Met het laatste ben ik persoonlijk bezig en voor belangstellenden is o.a. beschikbaar Vogeljaar 1987 – 1993, Limburgse Vogels 1990, 1992 en 1993 en het Natuurhistorisch maandblad 1979 – 2002.

Naast al deze informatie waar je al dan niet veel wijzer van wordt zijn er bekende auteurs die op hun geheel eigen wijze schrijven en je willen vermaken met natuur als soms of veel voorkomend thema. Voorbeelden hiervan zijn Midas Dekkers, Hans Dorrestijn en Maarten 't Hart.

Wat je vervolgens met al die informatie kunt doen, daarover wellicht een volgende keer meer.

Literatuurlijst artikel 'Stress bij ransuilen'

1. Bigamie bei der Waldohreule (Asio otus).
Vogelwelt 106: 193 - 194
2. Birdlife Österreich, Gesellschaft für Vogelkunde, Austria.
Neues ans der „Storungsbiologie“
am Beispiel der Waldohreule
3. Waldohreulen (Asio otus) in der Großstadt –
Die Besiedlung des Stadtgebiets von Dresden
4. Freizeitaktivitäten und Wildtiere im
alpinen Lebensraum, Paul Ingold
5. Wikipedia
6. Uilen van Europa
7. Roofvogels en Uilen van West-Europa
8. Herzfrequenzänderungen brütender Waldohreulen
(Asio otus) auf Grund menschlicher Störungen

Activiteitenkalenders januari - april 2015

Het jaarprogramma algemeen

Dinsdag 6 januari 2015

Lezing 'De Otter' door Gijs Kurstjens

Aanvang: 19.30 uur

Plaats: Ontmoetingscentrum Minderbroederskerk,
Minderbroederssingel 15 F, 6041 GH Roermond

Dinsdag 20 januari 2015

Lezing 'Kalkgraslanden' door Huub Hodzelmans

Aanvang: 19.30 uur

Plaats: Trefcentrum Edith Stein, Diepstraat 4, 6101 AT Echt

Maandag 26 januari 2015

Algemene ledenvergadering

Aanvang: 20.00 uur (alleen voor leden)

Plaats: Gemeenschapshuis 't Leuke,
Leukenstraat 6, 6099 AR Beegden

Zondag 8 februari 2015

Excursie 'Op zoek naar de bever(sporen)...', Thorn

Aanvang: 14.00 uur; duur 2 uur

Startpunt: ingang Koningssteen,
in verlengde Grootheggerlaan, Thorn

Gidsen: Leo Koster en Antoinette van Oosten

Dinsdag 24 februari 2015

Lezing 'Vogels in de Maasduinen', door Patrick Palmen

Aanvang: 19.30 uur

Plaats: Ontmoetingscentrum Minderbroederskerk,
Minderbroederssingel 15 F, 6041 GH Roermond

Dinsdag 10 maart 2015

Lezing 'Insecten in het Leudal' door Jan Slaats

Aanvang: 19.30 uur

Plaats: Bezoekerscentrum Leudal,
Roggelseweg 58, 6081 NP Haelen

Libelle, foto John Roemen

Zondag 22 maart 2015

Wandeling 'Geschiedenis en nieuwe natuur', Roermond

Aanvang: 11.00 uur; duur 3 uur

Startpunt: Landhotel Bosrijk, Maalbroek 102, 6042 KN
Roermond

Gidsen: Math de Ponti en Wilbert Dekker

Zaterdag 4 april 2015

Schoonmaakactie Maas, Roermond

Aanvang: 9.00 uur; duur 4 uur

Plaats: wordt t.z.t. bekend gemaakt via onze website

Coördinator: René Horsten

Zondag 26 april 2015

Excursie 'Eetbare kruiden', Montfort

Aanvang: 13.30 uur; duur: 2,5 uur

Startpunt: inforuif Limburgs Landschap,
vlak bij Rozendaal 1, Montfort

Gidsen: Marijke Stokking en Eef Schoffelen

Meinweg, foto John Roemen

Vogelwerkgroep

Zondag 4 januari 2015

Elmpterbruch

Aanvang: 8.30 uur

Startplaats: RK-Kerk, Kerkweg, Boukoul

Zondag 1 februari 2015

WML-plas Beegden/Heel

Aanvang: 8.30 uur

Startplaats: parkeerplaats sportvelden 'Op Schatte',
Baexemerweg, Beegden

Zondag 1 maart 2015

Munningsbos/Aerwinkel

Aanvang: 8.00 uur

Startpunt: parkeerplaats begraafplaats Bergerbos,
Roskam 7, St. Odiliënberg

Zondag 12 april 2015

Koningssteen, Thorn

Aanvang: 8.00 uur

Startpunt: parkeerplaats Grote Hegge,
Grootheggerlaan, Thorn

Natuurclub De Speurneuzen

Zaterdagen 14 februari, 14 maart en 11 april 2015

Aanvang: 14.00 uur

Plaats: café restaurant De Busjop,
Busschopsweg 9, 6093 AA Heythuysen

Plantenwerkgroep

Zaterdag 24 januari 2015

Varia/determinatie loofhout

Aanvang: 9.15 uur *)

Plaats: Bezoekerscentrum Leudal,
Roggelseweg 58, 6081 NP Haelen

Zaterdag 14 februari 2015

Theorie/determineren mossen

Aanvang: 9.15 uur *)

Plaats: Bezoekerscentrum Leudal,
Roggelseweg 58, 6081 NP Haelen

Zaterdag 21 maart 2015

Kesseleikerbroek (mossen)

Aanvang: 9.15 uur *)

Startpunt: pleisterplaats Rijksweg 5, 5995 NS Kessel

Zaterdag 11 april 2015

IJzerenbos, Susteren

Aanvang: 9.15 uur *)

Startpunt: Station Susteren,
Spoorstraat 21, 6114 EL Susteren

*) carpoolen: 9 uur vanaf parkeerplaats Kasteeltje Hattem,
Maastrichterweg 31, 6041 NZ Roermond

Berkenzwam, foto Ruud Snijders

Kerstwandeling 2013, foto Astrid Janissen

Werkgroep Driestruik

We starten altijd om 9.00 uur en zijn, afhankelijk van het weer, tot uiterlijk 13.00 uur bezig. Verzamelen bij de verzinkte poort aan de Driestruikweg in Melick (een kaartje vind je op www.driestruik.nl).

Zondag 18 januari 2015

Opschonen heideveld

Zondag 8 februari 2015

Bomen kappen rondom het heideveld

Zondag 1 Maart 2015

Bomen kappen op pijpenstroveldje

Zondag 22 maart 2015

Prunus verwijderen op voormalige akkers

Zondag 12 April 2015

Zwerfvuil opruimen

Voor actuele informatie over de werkdagen,
zie: www.driestruik.nl

Natuurgidsencursus Midden-Limburg start in het najaar van 2015

Door René Horsten

IVN kent in Midden-Limburg 6 afdelingen, te weten: IVN Baarlo-Maasbree, IVN Helden, IVN Meijel, IVN De Steilrand, IVN Weert e.o. en IVN Roermond e.o..

Deze afdelingen gaan gezamenlijk een natuurgidsencursus organiseren. Een team met vertegenwoordigers uit alle 6 de afdelingen is druk bezig met de voorbereidingen.

De cursus start in het najaar van 2015 en zal een doorlooptijd hebben van 1 jaar en 10 maanden.

Middels deze cursus willen we het gidsenbestand uitbreiden/versterken waardoor alle afdelingen blijvend in staat zijn activiteiten te organiseren om zo mensen bij de natuur te betrekken.

De cursus is niet alleen bedoeld voor onze eigen leden maar voor iedere enthousiaste natuurliefhebber die graag meer van de natuur wil weten en die deze kennis en ervaring als actief lid aan anderen wil overdragen.

Als de cursus met goed gevolg wordt afgesloten, is men daarna landelijk erkend 'IVN-Natuurgids'.

Voor iedere afdeling is een contactpersoon aangewezen, die beschikbaar is om nadere informatie over de cursus te verstrekken. Onze contactpersoon is René Horsten. Hij is te bereiken via rene.horsten@ivnroermond.nl en/of op 06-22468910. Ben je geïnteresseerd, en wil je meer informatie over de cursus hebben, neem dan contact op.

We verzoeken een ieder om binnen zijn/haar kennissenkring deze cursus onder de aandacht te brengen. Het cursusteam zal werven middels publicaties in de verschillende media, als ook middels informatie-avonden.

Voor de cursus is een eigen website ontwikkeld www.natuurgidsencursus-ml.nl; hier zal in de loop van de tijd verdere informatie te vinden zijn.

Partyhoeve *de Geer*

Partyhoeve De Geer is een familiebedrijf gelegen aan het Lateraal kanaal te Horn. Wij verzorgen al meer dan 20 jaar uw huwelijksfeest, bedrijfsfeest en thema-feest tot 225 personen.

Ook voor vergaderingen, recepties, jubilea, zakenlunches en bedrijfspresentaties kunt u bij ons terecht.

www.partyhoevedegeer.nl

Roermondseweg 100, 6085 NB Horn, telefoon 0475 - 582670

Advocatenkantoor *Exaten*

Eerlijk juridisch advies, begeleiding en bemiddeling op basis van gezond verstand én gedegen vakkennis

Rob Bruls

Katja Bouwens

www.advocatenkantoorexaten.nl

Rijksweg 4 6095NB Baexem 0475-453957

Boekhandel en Antiquariaat

Neerstraat 31a, 6041 KA Roermond

Nieuwe en antiquarische boeken over natuur en heemkunde, 2e hands literatuur en boeken over geschiedenis, kunst en nog veel meer !

Dinsdag tot en met zaterdag open van 11.00 - 17.00

telefoon: 0475 - 33 46 65 | e-mail: boomboekhandel@freeler.nl

Tekstredactie

Tekstadvies

Tekstschrijven

Tekstbureau de Letterzetter

Gespecialiseerd in langere en educatieve teksten, met kennis over natuur en cultuur

www.tekstbureaudeletterzetter.nl
info@tekstbureaudeletterzetter.nl
Beatrixlaan 56, 6042 HN Roermond
telefoon: 0475-336277

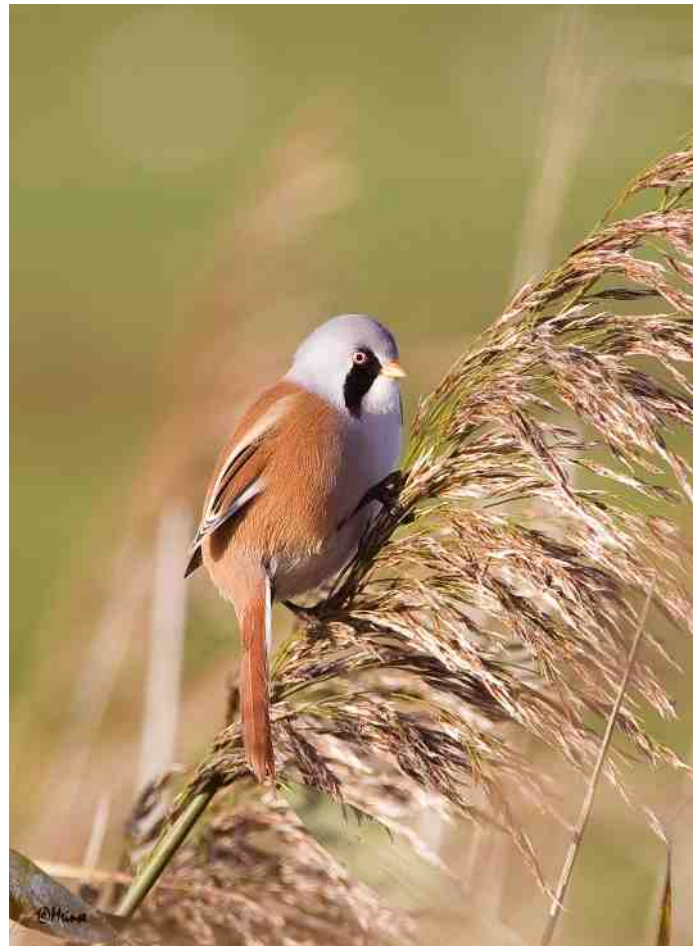
Baardman

Door Meinse van der Velde

De baardman (*aegithalos caudatus*) is een vogeltje van 17 cm dat volledig afhankelijk is van uitgestrekte rietvelden. De naam dankt hij aan de typische bakkebaarden bij het mannetje. Het vrouwtje moet het echter ook doen met deze naam, zonder baard en met "man". Hij behoort tot de orde van 'Passeriformes' (zangvogels) in de familie 'Timaliidae' en is nauw verwant aan de diksnavelmezen uit Azië. In de boeken wordt de vogel beschreven tussen de mezen. Maar heeft vertoont allen een gelijkenis met deze, maar is niet verwant. Het is een jaarvogel, maar een zeer schaarse broedvogel in Nederland, voornamelijk in de Oostvaardersplassen en aan het Lauwersmeer. In de winter ziet men de baardman in vrij kleine tot grote groepjes bij elkaar. Nederland behoort voor West-Europa tot een belangrijk broedgebied, maar de grootste aantallen komen voor in Roemenië.

Voedsel vindt deze vogel dus in het riet, waar in de zomer naar insecten wordt gezocht en in de winter naar zaden van riet en rietgras. Het nest wordt dan ook in het dichte riet gemaakt tot één meter boven de grond. Er worden twee tot drie nesten gebouwd. Zodra in het ene nest de jongen groot genoeg zijn en op uitvliegen staan, legt het vrouwtje weer nieuwe eieren. Dit voorkomt dat het oude nest te zeer bevuild wordt, omdat de jongen nog regelmatig terugkeren om er de nacht door te brengen. In de maanden mei tot en met augustus worden in 12 dagen vijf tot zeven eieren uitgebroed. De jongen groeien zeer snel. Tot wel vier broedsels volgen elkaar op. Dit is nodig, want in strenge winters zijn de aantallen die het niet halen erg groot. Debet hieraan is dat zij in april/mei ineens overschakelen van zaden naar insecten en hun spijsverteringssysteem hierop aanpassen. Dus als er in deze periode nog nachtvorsten optreden en er daardoor minder insecten zijn, is dat fataal voor vele vogels. Terugkeren naar een diete van zaden is dan immers niet mogelijk.

Gefascineerd word ik door dit vogeltje vanwege zijn prachtige, fluweelzachte kleuren. Het is lichtbruin, met een lange licht geelbruine staart. Het mannetje heeft een licht

Baardman man, foto Meinse van der Velde

blauwgrijze kop met een lange, afhangende snor. Ondanks zijn naam is dit geen baard. De keel is wit. De kop van het vrouwtje is beigebruin zonder snor.

In de boeken en op foto's zag ik hem afgebeeld met zijn mooie kleuren. Ik heb dan ook lang gedacht dat de platen werden gepimpt om het mooier te maken. Dus was het noodzakelijk om zelf eens op onderzoek uit te gaan. Ik ben met de auto, op goed geluk, naar het Lauwersmeer gereden. Het geluid (een metalen tsjing of ping) had ik van te voren goed in mij opgenomen en met opengedraaide ramen reed ik langs de rietkragen. Bij Ezumakeech was het raak. Onmiskenbaar het geluid van een groepje. Langzaam reed ik langs de weg en plotseling zag ik ze ook boven het riet vliegen om verderop weer in het riet te verdwijnen. Ik bleef een tijdje staan en zag ze toen langzaam, maar zeer behendig langs de rietstengels omhoog klauteren om zich tegoed te doen aan de zaden. Het weer was perfect en ik kon zodoende een aantal opnames maken. Want met een harde wind zullen ze onder in het riet blijven. Na een tijdje was ik zeer voldaan over mijn ontmoeting met de pastelkleuren van deze vogeltjes. Ze zijn inderdaad zeer fraai van kleur en de foto's in de boeken en op internet liegen er niet om. Ook het geluid zou ik niet vergeten. In september bij Krankesjön in Zweden kwam mij dit goed van pas. Wederom had ik het geluk baardmannen te horen en daarna dus ook daadwerkelijk te zien. Het is zeer de moeite waard om deze vogeltjes te ontdekken. Zo zal het een van mijn favoriete vogeltjes blijven.

Man en vrouw (rechtsonder) Baardman, foto Meinse van der Velde

Hoezo, klein geluk?

Door Leo Koster

Op zondag 9 november 2014 werd door het IVN Roermond e.o. de excursie "Rondom Dalheimer Mühle en St. Ludwig" gegeven. Door het prachtige weer zijn de parkeerplaatsen bij zowel Hotel St. Ludwig als bij Café van Kempen volledig bezet. Liefst 55 personen hebben interesse in deze excursie; die gegeven wordt door de gidsen Hermien Hendriks en Frans Hendriks. De gidsen hebben verrassingen in petto. Na een welkomstwoord wordt de groep in tweeën gesplitst, ik ga mee met Hermien. Zij heeft contact gezocht met Ton Valkenburg die alledaagse gebeurtenissen c.q. ervaringen aan het papier heeft toevertrouwd in zeer vriendelijke, korte gedichten in 't plat. Uit haar aangeschafte bundel "Sprungskes door 't laeve", mag ik van Hermien "Herfst" voordragen.

Nu gaan we achter hotel St. Ludwig langs. Als we zicht hebben op het dal van de Rode Beek vertelt Hermien over het ontstaan van de hier voorkomende terrassen. Via een bospad komen we bij enkele houten palen. Hier gaan we

Vlonderpad door dal van de Rode beek, foto Frans Hendriks

rechts. Als Hermien iets wil vertellen over de hier staande gagel, worden we "gestoord" door het prachtige geluid (krro-krro-krro) van honderden overvliegende kraanvogels. Ze worden "zonnevogels" genoemd die licht en geluk brengen, "vogels van de wijsheid" of "vogels van het geluk". De hier gelegen vlonder is voorzien van gaas om uitglijden te voorkomen. Langs de vlonder zwarte els, riet en veel wroetsporen van het wilde zwijn. Uiteraard krijgen we zicht op de schitterende Rode Beek en op kwelloopjes die het water aan de beek afgeven. Het kwelwater heeft een roodachtige kleur en op diverse plekken zien we een onschuldige olieachtige film op het kwelwater. Als we de vlonder verlaten, worden we geheergroepeerd. Frans en Hermien ondervragen ons in 6 vragen over de kennis van het wild zwijn. Hoe heet het mannetje, waar zitten de houwens, hoe zwaar wordt het gemiddeld, hoe wordt een groep varkens genoemd, hoe oud kunnen ze in het wild worden en hoe worden de strepen van jonge biggetjes genoemd? De antwoorden; keiler, onderkaak, ongeveer 135 kg, rotte, ongeveer 10 jaar en pyama-jasje.

We wandelen richting de draaiende Dalheimer watermolen. Bij deze watermolen staat grenspaal 377. Hermien vertelt iets over de geschiedenis van deze molen. De eerste ver-

melding van deze molen dateert uit 1231. De eerste eigenaar was de edelman Heinrich von Helpenstein. De volgende het Dalheimklooster. Het was een korenmolen en er werd olie geperst. In 1775 werd, na een brand, een grote verbouwing uitgevoerd. Het wapen boven de deur is die van de laatste abdis van het klooster Dalheim; Maria Anna von Oyen. Zij stamde uit een rijk grafelijk geslacht en (familie) heeft de opbouw van de molen betaald na de brand. De molen wordt aangedreven door water uit de hier aanwezige molenvijver, die weer wordt gevoed met water uit de Helpensteinerbach. Via een open betonnen bak verdwijnt het overvloedige water richting Rode Beek. Ik hoor de grote gele kwikstaart.

We vervolgen onze tocht richting het tunneltje van de IJzeren Rijn. Voor het tunneltje vertelt Hermien iets over de IJzeren Rijn. Hermien vertelt iets over de opvang en doorreis van emigranten vanuit Dalheim naar Antwerpen. De spoorrails richting Nederland zijn door de vele struiken en boompjes nauwelijks nog te zien. Via het tunneltje komen we bij een parkeerplaats en enkele huizen; Am Deutschen Eck. Tegen een zijmuur van een halletje staat met gewijd wit krijt geschreven 20+C+M+B+14. De getallen geven het jaartal weer, de letters staan respectievelijk voor Caspar, Melchior en Balthasar, de heilige Drie Koningen. De zon accentueert de schitterende verkleuring van de bladeren nog meer.

We passeren een tankgracht en verlaten Duitsland via grenspaal 380. Verder door een prachtige Lindelaan. Wilde varkens hebben hier de veel grond omgewoeld.

Bij de hoge, giftige taxushaag vertelt Hermien iets over deze haag met hier en daar een roodkleurig kegelbesje. Het buigzame taxushout is erg geschikt voor het maken van bogen. Via de oprijlaan (Kollegstrasse) komen we bij het restant van wat eens Kolleg St. Ludwig heette. Schandalig ligt dit rijksmonument erbij. Dit klooster van de Saksische franciscanen is gebouwd in de periode 1905-1909 voor 200 interne studenten. De franciscanen waren helemaal 'self supporting'. De broeders bewerkten het land en maakten zelf de schoolbanken. In 1978 kwam een einde aan het bestaan van dit klooster. Op 23-10-1984 koopt de MERU (Maharishi European Research University) het monumentale pand, inclusief 40 ha grond, voor slechts 1,8 miljoen gulden. Op 9-10-1997 wordt het voormalig College St. Ludwig op de rijksmonumentenlijst geplaatst. Op 12-09-2001 wordt, ondanks de vernietiging van de sloopvergunning door de Raad van State, direct (10 minuten) na de uitspraak dus, begonnen met de illegale sloop van het klooster. Achter het hekwerk staan diverse goudhoeden (paddenstoelen) te pronken. We wandelen langs een niervormige vijver die tussen 1919 en 1921 met de hand werd uitgegraven en in Japanse stijl werd aangelegd. Michiel neemt enkele blaadjes van een (water)plant mee. In eerste instantie weet ik het niet, wel dat het een duizendknoopfamilie betreft, thuis opgezocht. Het is de Sachalinse duizendknoop. Aan de rechterkant bevindt zich een vijver,

die enkele meters lager ligt. Vóór ons hebben we zicht op een vervallen houten prieeltje dat over de vijver is gebouwd. De andere groep sluit zich bij ons aan. Op 2 november j.l. werd hier, op deze zogenaamde "geluksplek", een uitzending van KRO Brandpunt opgenomen. Fons de Poel, journalist en presentator, ondervroeg hier schrijver Leo Bormans. Via een betonnen trapje, dat voorzien is van een groenkleurig hekwerk, bereiken we het prieeltje. Recentelijk is het dak opgeknapt. Frans vertelt over de (roei)vijvers, Meru en het voormalige klooster. In de ruimtes onder het

Het prieeltje op de voormalige brug over de roeivijver van St. Ludwig, foto Frans Hendriks

prieeltje konden de studenten zich omkleden. Er staat ons een kleine verrassing te wachten. In dit kleine, open doch knusse prieeltje worden plastic glaasjes uitgedeeld en flessen opgedraaid. Hier wordt 'Vlorper' likeur "Klein Geluk" geproefd, een likeur op basis van sinaasappel met een vleugje chocolade en mokka. Hermien duwt me een gedicht in handen met het verzoek het voor te dragen. Een voor deze plaats en omstandigheden zeer passend gedicht. De hand van Hermien pak ik hierbij stevig vast.

Ik zou willen dat ik kon zweven, zweven over bergen vol met geluk tot voorbij die verre horizon, ik zou mijn zorgen daar achterlaten en zweven tot ik niet meer kon.

Kom, pak vast mijn hand, dan neem ik je mee en zweven we samen tot voorbij die woeste zee, daar stroomen we onze onrust en worden onze gedachten al zwevend gesust.

Kom, neem toch mijn hand, dan zweven we samen op mijn vleugels naar een veilig niemandsland en boetseer ik daar voor ons allebei een oneindig mooi paradijs.

dan is daar de dag dat ik je zwevend omarmen mag, dan zal ik wiegen van geluk en al zwevend beseffen: mijn leven gaat nooit meer stuk!
van Monica.

De aanwezigen worden ook nog getrakteerd op zoetigheid; mini-marsjes. Weer het prachtige geluid van overtrekkende kraanvogels. Door een dik pak bladeren stappend, vervolgen we de excursie. Het al lopend schoppen tegen dorre bladeren geeft een echt herfstgevoel. We volgen het hekwerk rondom de Meru, diverse heksenkringen van nevelzwammen mogen we er bewonderen. Hermien toont ons op een dode esdoorn een piepklein oranje-roodkleurig zwammetje, het is het wimperzwammetje. Met behulp van een loep zijn de schitterende donkere 'wimpers' langs de rand van dit zwammetje duidelijk te zien.

We naderen de kloosterkapel.

Links de uit 1909 stammende kruisvormige begraafplaatskapel in een neogotische stijl, voorzien van steunberen. Eind 2001 zijn de kloosterbegrafplaats en de begraafplaatskapel aangewezen als rijksmonument. Frans vertelt over deze fraaie begraafplaats.

Opvallend aan dit kerkhof is de gelijkheid van de kruisen. De gietijzeren kruisjes zijn 90 cm hoog en 49 cm breed, op elk kruisje staat het monogram van Christus; de letters X en P. Dit is een combinatie van de Chi en de Rho, de eerste letters van de naam Christus in het Grieks. Degene die opdracht gaf tot de bouw van het gigantische kloostercomplex ligt hier ook begraven. Voor het houten kruis bevindt zich een natuurstenen zerk met de volgende tekst: "ARP Wenceslaus Straussfeld, O.F.M. (Ordo Fratrum Minorum= orde der minderbroeders), Collegii Harreveldiensis, Rector, Prov. saxoniae s. crucis, minister, Collegii Vlodropiensis, aedifactor, 7-12-1867, 27-7-1933, RIP." Aan de rechterzijde van het kruis staat een rechtopstaande gedenkplaat met de namen van 50 kloosterbewoners die gesneuveld zijn tijdens de eerste wereldoorlog. De inscriptie luidt: "Pro deo et patria e collegio santi ludovici Gloriosam mortem obierunt." Op een andere gedenkplaat (links van het kruis) staan 22 namen van paters, broeders en leerlingen die te Harreveld, gemeente Lichtenvoorde in Gelderland, zijn gestorven en alhier op 14 september 1926 werden herbegraven. De tekst op deze plaat luidt: "A.D. 1926 die 14 sept, translati e Coemeterio Collegii Harreveld, HIC pie reconditi sunt." Zes scholieren/studenten, tussen 16-22 jaar oud, stierven aan influenza. In een familiegraf liggen drie personen begraven; mevrouw Anna Deckers-Staas en haar twee dochters van respectievelijk 9 en 12 jaar. Opvallend is het graf van een Noorse piloot. Het is sergeant piloot Arne Helle Holter (13-11-1918) uit Brevik die bij Vlodrop-Station uit de lucht werd geschoten. Het tweemotorige vliegtuig, een Spitfire MX IX, stortte op 4-11-1944 neer in de gemeente Vlodrop in de omgeving van de tunnel in de Hooibaan. In totaal liggen er 156 personen begraven. We verlaten het kerkhof en mogen nu het interieur van de kapel gaan bekijken omdat de gidsen over de sleutel beschikken. Er staat o.a. een 90 cm hoge beeldengroep. We zien St. Jozef op zijn sterfbed, in aanwezigheid van Christus en Maria. Het interieur heeft veel te lijden van vocht.

We verlaten de kapel en via een smal paadje wandelen we door een deels gekapt bos. Enkele geringde Amerikaanse eiken staan er doods bij. We komen bij een gegraven verlagings in het landschap. Het is het tracé van het voormalige smalspoorlijntje naar Kolleg St. Ludwig, een aftakking van de IJzeren Rijn. Een fraai gekleurd lint van personen wandelt achter elkaar aan door het herfstbos, het einde van de excursie is in zicht. Langs de rails en tussen acacia's door hebben wilde varkens naar voedsel gezocht. Waar in 1879 nog 5 gebouwen, twee seinhuizen, een loods voor locomotieven en een watertoren stonden en zes spoorlijnen lagen, wordt de excursie rond 15.30 uur beëindigd. Een einde aan een schitterende, informatieve en goed voorbereide excursie. De Hendriksen worden bedankt. IVN Roermond e.o. heeft in positieve zin reclame gemaakt. Met heel veel Groot Geluk keren de 55 deelnemers huiswaarts.

Edelhert, foto Frédérique de Bruijn

Machtige beesten

Door Frédérique de Bruijn

Deze tijd van het jaar (september-november) zijn edelherten weer volop in de media vanwege het machtige burlen tijdens de bronst. Het moet gezegd, het is inderdaad erg indrukwekkend als je voor de eerste keer (en voor de tweede en derde en...) dat geluid hoort voordat je de dieren überhaupt hebt gezien. Het is een soort oergevoel dat in je wakker wordt: waar, waar, waar? Dit wil ik zien: imponeergedrag, kletterende geweien, heen en weer gedraaf, verjagen, toenadering zoeken... De hele tijd zijn de mannetjes in de weer en krijgen gedurende september tot half oktober vrijwel geen rust. Voorafgaand aan deze drukke tijd verandert er nogal wat in de hormoonhuishouding. Het testosteron speelt op, geweien beginnen te groeien, de manen rond de hals worden langer en donkerder, de keelzak wordt groter en voilà, klaar is meneer voor de komende versier- en vechttoer, want versiert en gevochten wordt er. De dames worden geïmponeerd door het burlen, de geur, de grootte van het gewei en de versieringen ervan met mos en gras. Niet alleen de dames, maar ook de pubermannen weten zo waar ze naar, respectievelijk voor uit moeten kijken. Vechten, duwen en najagen zijn geen gedragsvormen die zijn bedoeld om te doden, maar dienen om uit te maken wie de sterkste is. Soms gebeurt het wel dat een van de mannetjes dodelijk wordt geraakt tijdens het geweigekletter. Dit is dan meestal het gevolg van een afgebroken gewei dat een scherpe punt heeft. Ook raken geweien soms dusdanig verstrikt dat de dieren niet meer los kunnen komen en uiteindelijk van de honger sterven. Overigens vechten niet alleen de heren; de dames kunnen er ook wat van (zoals op de foto hiernaast).

Bij de echt grote mannetjes (plaatsherten: hoofd van een roedel) zijn alleen het tonen van het grote gewei, burlen en geur verspreiden al voldoende om rivalen af te laten zien van hun voornemen ook een vrouwtje te bevruchten. De

pubers (bijherten) zijn wel altijd bezig om deze plek over te nemen, maar alleen als het plaatshert ouder wordt of mankementen begint te vertonen. In de tussentijd paren ze af en toe als ze daartoe de kans krijgen. Bijvoorbeeld als het plaatshert bezig is een andere rivaal zijn plek te wijzen.... aan de buitenkant dus. Zijn de hindses eenmaal bereid tot paren, dan vindt de bevruchting snel plaats. In juni van het daaropvolgende jaar werpt een hinde dan haar kalf, meestal maar één per worp.

In Nederland zijn er eigenlijk maar drie plaatsen waar edelherten in groten getale voorkomen; de Veluwe, de Oostvaardersplassen en het Weerterbos. Om soorten van het ene naar het andere gebied te laten migreren, zijn in Nederland robuuste verbindingzones in het leven geroepen en ecoducten geplaatst. De robuuste verbindingzones zijn echter vakkundig om zeep geholpen door dhr. Bleker

Vechtende hindses, foto Frédérique de Bruijn

en de ecoducten rond de Veluwe zijn nog steeds niet allemaal passeerbaar gemaakt voor het grofwild. Vooral de Hulshorst gaf enorme problemen omdat daar maar een zeer beperkt aantal dieren het ecoduct mocht oversteken. Ieder dier boven het maximum aantal van 8 moest worden afgeschoten om schade aan de landbouw te voorkomen. Ecoduct Hulshorst verbindt namelijk het voedselarme Leuvenumse bos en het rijke agrarisch gebied in de Hierdense Poort dat niet is ingericht op de komst van edelherten zodat herten en boeren er slachtoffer van worden. Tussen de 10 en 30 dieren staken het ecoduct iedere nacht over. Bij het inschatten van het aantal dieren dat gebruik zou maken van het ecoduct bleek namelijk totaal buiten het natuurlijke gedrag te zijn gerekend! Ik was helemaal niet op de hoogte van deze misser in ons natuurbeleid. Poolse vrienden van me wel, want die vroegen hoe het stond met die ecoducten in Nederland waar stropers de dieren neerknalden zodra ze er een poot over hadden gezet. Leuke reclame voor Nederland! Ecoducten zijn bedoeld om natuurgebieden met elkaar te verbinden en dieren de ruimte te geven. Dan is het idioot dat edelherten die er gebruik van maken aan de andere kant worden afgeschoten. Ecoducten kunnen pas effect hebben op het moment dat aan beide kanten van de passage een gebied is waar de overstekende dieren in rust kunnen leven.

Edelhert in het Weerterbos, foto Frédérique de Bruijn

aanleg van het Oostvaarderswold een streep gezet. Het was de bedoeling dat door deze robuuste verbingszone (samen met het Horsterwold in Zeewolde) een aaneengesloten natuurgebied van 15.000 hectare zou ontstaan zodat de edelherten uit de Oostvaardersplassen via de Veluwe Duitsland konden bereiken. Dan had je ook de afschotproblemen niet omdat de dieren hun natuurlijke trekgedrag konden vertonen. En waarom geen natuurlijke vijanden introduceren? Het is maar een idee waar men over na zou kunnen denken.

Het Weerterbos is voor Limburgers wat de Veluwe voor de rest van Nederland is; een plek om de bronst van de edelherten te horen en te zien. Er zijn nog niet zulke tafelen als in de Veluwe waar honderden mensen op een rij staan om de, gelokte(!) dieren te fotograferen, maar druk is het wel. Ik was twee jaar geleden in Engeland in een groot park met edelherten, damherten, vossen etc.. Dit park bestond uit twee delen, een waar mens en dier elkaar konden ontmoeten en een dat verboden was voor mensen. Er stond her en der wel een hek, maar zeker niet overal. De dieren konden dus kiezen! En het mooie was: de mensen hielden zich ook aan het verbod. Toch kon ik daar ook fraaie foto's maken door gewoon geduldig te wachten en/of op zoek te gaan. Ik bedoel maar. Ik denk wel dat de grootte van de kudde word gereguleerd, maar dat is in Nederland niet anders.

Edelhert, foto Frédérique de Bruijn

In de Oostvaardersplassen sterven iedere winter grote aantallen dieren en ieder jaar voor de winter wordt geroepen om afschot om lijden te voorkomen. Ik denk dat we de weg een beetje kwijt zijn. Mensen hebben onvoldoende geduld om de natuur voor stabiliteit te laten zorgen. En die stabiliteit komt er niet van het ene op het andere jaar en zeker niet wanneer we menen te moeten ingrijpen door afschot. Grootschalige sterfte is de gang van de natuur en niet perse het gevolg van de krappe Nederlandse natuurgebieden. Ik kan wel andere en veel grotere natuurgebieden bedenken in bijvoorbeeld Amerika, Australië en Afrika. Daar gebeurt hetzelfde, maar ziet bijna niemand het wanneer er dieren liggen te sterven van de dorst of honger. Bijvoeren lijkt mij alleen al vanwege de grootschaligheid waarmee dat dan zal moeten plaatsvinden een onhaalbaar en ongewenst idee. In het wild gaan dieren op een spaarstand in tijden van voedselschaarste. Bij lage temperaturen daalt het energieverbruik bij herten bijvoorbeeld naar 13 procent van hun jaargemiddelde. En hoe minder vet, hoe minder vruchtbaarheid. Vrouwjes slaan dan soms één of twee jaar hun beurt over. En laten we niet vergeten dat dit een stuk 'wilde' natuur is in Nederland. Helaas is door de

Kempen-Broek, toekomstig leefgebied voor edelherten?

Foto Frans Hendriks

Tuinbespiegelingen

Door Cor Vossen

Als ik dit stukje begin te typen, is het 2 november, allerzielendag. Ik associeer deze datum normalerwijs met herfststormen, regen, wind en kale bomen, maar dit jaar is het tegendeel het geval. Een stralend blauwe hemel, de bladeren nog grotendeels aan de bomen en van alles nog in bloei. Als ik naar mijn tuin kijk, zie ik daar nog rode rozen, droogrekken waarvan ik hoop dat ze vanavond een droge was afleveren en groen gras waarvan ik me afvraag of ik het nog een keer moet maaien. Naast het geel van paardenbloemen zie ook het felle geel van de grote teunisbloem

Teunisbloem, foto Frans Hendrixx

(*Oenothera glaziovana*). Nu moet ik zeggen dat ik een tuin heb waar ik weinig uren arbeid in pleeg te verrichten. Maar ik geniet er wel het hele jaar door van, vooral doordat ik iets opmerk wat me verrast en wat me soms aan het denken zet en dan weer de aanleiding vormt tot nader onderzoek. De teunisbloem zelf bestaat uit drie soorten, te weten de kleine, middelste en grote teunisbloem, en is familie van onder andere het wilgenroosje en het heksenkruid. De kleine en middelste teunisbloem stammen uit Amerika, maar de grote is ontstaan in Europese tuinen en vervolgens verwilderd. Ze is onderwerp van debat geweest inzake de overerving van soorten, maar wat mij vooral opviel was dat ze als tweejarige, meer dan een meter hoge plant aan haar stengel een hele boel kegelvormige zaaddozen heeft, waarvan er van onder naar boven telkens weer open gaan. Bovenaan ontstaan dan weer gele kroonbladeren, met daarin stempel en meeldraden, en dat gaat maar door. De open zaaddozen bevatten een boel kleine zaadjes, wat erop wijst dat er dus bevruchting moet hebben plaatsgevonden. Dat zou dan op heel korte termijn hebben moeten gebeuren, maar hoe dan? Via wind of dieren zou die zelfbestuiving (autogamie) niet voor de hand liggen. De oplossing kwam toen ik de literatuur erbij haalde en daar las dat die zelfbevruchting al binnen de zaaddoos zelf had plaatsgevonden (cleistogamie). Dit is dus een heel specifieke vorm van autogamie. Ik stond weer eens versteld hoe wonderlijk de natuur zich kan tonen. De zaadjes zijn overigens zeer klein. Duizend zaadjes wegen maar 0,5 gram.

Een plant die al jaren in mijn tuin verblijft en waarvan ik niet meer precies weet hoe ze er terecht is gekomen, is de herfsttijloos (*Colchicum autumnale*). Ze is zeer giftig en staat als beschermde soort op de Rode Lijst. Ze is zeer zeldzaam in Zuid-Limburg. In Zwitserland zag ik ze eens kilometers lang op een bergweg. Op het moment lijkt de herfsttijloos totaal verdwenen uit mijn tuin. Tot half oktober was ze nog in volle bloei, nadat ik ze in september had zien verschijnen als een prachtige lilapaarse bloem zonder bladeren, lijkend op een krokus en met een zeer lange, in de grond verdwijnende bloemsteel. Ik weet dat die het zaadje nu vervoert naar een bol zonder wortels in de grond en dat ik tot de lente moet wachten eer ik weer iets van de plant verneem. Intussen vindt ondergronds de bevruchting plaats en komen er zaadknoppen aan de bol. In het voorjaar zie ik weer tekenen van leven. Dan komen twee bladeren boven de grond zonder verdere entourage. Die hebben tot doel om druivensuiker te vormen als voedsel voor de bloem in het najaar. Dan wordt door de groeiende bloemsteel de doosvruchten omhoog geduwd en verdwijnt het blad weer. In oktober verschijnt de bloem pas weer. Dit hele fascinerende spel is gegrondvest op de zeer giftige stof colchine, waarvan 1 tot 5 gram een mens kan doden en genetische mutaties kan veroorzaken.

Zo zijn er het hele jaar door gebeurtenissen die mijn aandacht trekken. In het voorjaar vond ik in de hele tuin zwartrode beestjes, waarvan ik eerst dacht dat het iets met lieveheersbeestjes te maken had, maar waarvan ik daarna ontdekte dat het vuurwantsen zijn. Deze beestjes zijn gek op een stof die in lindezaad zit. Die bomen heb ik niet in mijn tuin, maar wel heb ik groot kaasjeskruid (*Malva sylvestris*) in groot aantal. Toen ik verder ging zoeken, ontdekte ik dat er ook een verband was met deze plant, waarmee voor mij dit raadsel was opgelost.

Groot kaasjeskruid, foto Frans Hendrixx

Een verband ontdekte ik ook tussen de groene specht en mijn grasveld. Op een morgen dacht ik dat een groene lap in de tuin lag, maar dat bleek de groene specht te zijn. Die vogel had overal gaatjes geprikt omdat overal mieren te vinden zijn in mijn verwaarloosd gazon.

Ruïne Sint Elisabethmolen wordt waterkrachtcentrale

Verbouwing Sint Elisabethmolen, foto Joost Geraets

Door Joost Geraets

In Nunhem (gemeente Leudal) ligt aan de Leubeek de ruïne van de Sint Elisabethmolen, een watermolen. De molen is aan het einde van de Tweede Wereldoorlog voor het grootste gedeelte verwoest door een explosie.

De eigenaren van de molen: de gemeente Leudal, het Waterschap Peel en Maasvallei en Staatsbosbeheer hebben de molen overgedragen aan de nieuwe stichting Sint Elisabethmolen. Vrijdag 21 november 2014 is officieel gestart met het consolideren en deels restaureren van de molenruïne. In de molen wordt behalve een waterrad meteen een generator voor de opwekking van stroom geplaatst.

Zo ontstaat een bron van duurzame energie (groene stroom). De opbrengst zal voldoende zijn voor ongeveer 14 huishoudens.

De inkomsten van deze groene stroom zullen worden benut voor het beheer en onderhoud van de molen én voor het organiseren van educatie over de molen en over deze manier van energieopwekking.

Ontwerp waterkrachtcentrale Sint Elisabethmolen, foto Joost Geraets

Op zoek naar (bever)sporen...

Op zondag 8 februari 2015 organiseert het IVN Roermond e.o. van 14.00 tot 16.00 uur een beverexcursie door het ruige natuurgebied Koningsteen te Thorn.

De ingang van Koningsteen is te bereiken door in Thorn, bij de kleine rotonde in de Waterstraat, de verwijzing te volgen naar de ingang van Koningsteen. Dit pad van ongeveer 1 km langs de Grote Heggeplas brengt u bij het ijzeren hek, de ingang van Koningsteen. Dit natuurgebiedje van ongeveer 50 ha ligt ingeklemd als een schiereiland tussen Kollegreend (B), Grote Heggeplas en de Maas.

In 1826 werd in ons land de laatste bekende bever in het Overijsselse Zalk langs de IJssel geschoten c.q. doodgeslagen. Ook op eigen kracht, via rivieren en beekjes, wist de bever Limburg te bereiken en mede door herintroducties doet de bever het in ons land weer naar behoren. De hier voorkomende en op de Rode Lijst staande Europese bever (*Castor fiber*) is ons grootste knaagdier. Misschien zien we wel werk van deze "houthakker" c.q. "bouwvakker".

Uiteraard schenken we aandacht aan (water)vogels en de hier grazende runderen (Galloways) en paarden (Koniks).

INDIEN ONBESTELBAAR:
SECRETARIAAT IVN ROERMOND E.O.
BEATRIXLAAN 18
6051 NA MAASBRACHT

Kerstwandeling

Tweede kerstdag, vrijdag 26 december 2014, kunt u deelnemen aan onze traditionele kerstwandeling. We wandelen op en om de Beegderheide.

Hoe laat? 13.00 uur. Waar starten? Op het Dorpsplein in Beegden. Uw gidsen zijn René Horsten, Hermien Hendriks en Michiel Stemkens.

Werkgroepen

IVN Roermond e.o. organiseert diverse activiteiten. Wilt u iets weten of actief meedoen neem dan contact op met één van de volgende personen:

Werkgroep Vogels

Meinse van der Velde - www.meinse.nl
T: 06 13300436 E: mj.vd.velde@home.nl

Werkgroep Planten (regio oost)

Paul Bergs, T: 0475 330643

Werkgroep Planten (regio west)

Harrie Senden, T: 0475 491987

Werkgroep Planten (regio oost/west)

Hermien Hendriks, T: 0475 594340

Natuurclub De Speurneuzen

Henk Smit, T: 0475 581782

Werkgroep Driestruik - www.driestruik.nl

Anja van Halbeek (IVN) T: 06 10368867

Wouter Jansen (NHGL) T: 0475 326789

Vlinderwerkgroep: Laur Lennards, T: 0475 594326

E: I.j.j.lennards@home.nl

PR Commissie: Vacature. Iets voor jou?

Jeugdcommissie

Elly Hawinkels, T: 0475 535302

Programmacommissie: René Horsten

T: 06 22468910 E: rene.horsten@ivnroermond.nl

Redactie Het Schrijvertje: Frans Hendriks

T: 0475 503291 E: frans.hendriks@ivnroermond.nl

Webmaster: Laurent Vanderheijden

T: 0475 400874 E: laurent.vanderheijden@ivnroermond.nl

een echte natuurvriend

Lowa Hudson

NIEUW!

Lichtgewicht wandelschoenen met een traditionele look. In dames- en heren en diverse breedte-maten.

Leden IVN
10% korting

beleef de natuur!

Ton Notermans

wandelsport - outdoor - kamperen

Dr. Philipslaan 25-B - Roermond - T. 0475-420610 - tonnotermans.nl

ivn *beleef de natuur!*

NatuurDoeDag

Noteer zondag 20 september 2015 alvast. Wil je op de één of andere manier meedenken of meedoen? Geef dan een seintje richting bestuur en je zult met open armen worden ontvangen!

We gaan er van uit dat elke werkgroep / commissie bereid is een bijdrage te leveren aan onze NatuurDoeDag. Bijvoorbeeld in de vorm van een tentoonstelling / expositie of een presentatie. Met name doe-activiteiten worden zeer op prijs gesteld!

Wordt vervolgd,
Lily Welters, Jo Mayer, Marjan Straver